

СУВ ТАЪМИНОТИ КОРХОНАЛАРИДА БОШҚАРУВ ҲИСОБИ ВА ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

**Абдужаборова Маъмура Тошмухамедовна -
Тошкент молия институти, PhD таянч докторанти**

Аннотация. Мақолада сув таъминоти корхоналарида бошқарув ҳисоби ва уни ташкил этиш босқичлари, бошқарув таҳлилининг аҳамияти ўрганилган.

Таянч тушунчалар: Сув ресурслари, сув таъминоти, канализация хизмати, бошқарув ҳисоби, бошқарув таҳлили.

Аннотация. В статье изучены управленческий учет и этапы его организации, значимость управленческого анализа на предприятиях водоснабжения.

Ключевые слова: водные ресурсы, водоснабжение, услуги канализации, управленческий учет, управленческий анализ.

Abstract. The article reflects managerial accounting and steps of its organization, the importance of managerial analysis in water supply companies.

Key words: water resources, water supply, sewerage services, managerial accounting, managerial analysis.

“Сув шу қадар бебаҳо табиий бойлик, илоҳий неъматки, инсон ҳаёти ва жамият тараққиётини, ўсимликлар олами, ҳайвонот дунёсининг яшаши ва ривожланишини сувсиз асло тасаввур қилиш мумкин эмас. Ҳаётнинг мавжудлиги сув билан боғлиқ”[5].

Халқаро сув менежменти институти тадқиқотларига кўра, 1,2 млрд киши сув тақчил бўлган ҳудудларда истиқомат қилмоқда, сув етишмайдиган ҳавзаларда тахминан 1,6 млрд киши ҳаёт кечирмоқда. Сув ресурслари етарли бўлган минтақаларда ишлаб чиқариш ресурслари, меҳнат ресурслари ва молиявий ресурслар етишмаслиги кузатилмоқда[6].

Жаҳон ресурслари институти (WRI) маълумотларига кўра, Ўзбекистон сув танқислиги бўйича дунёдаги 164 мамлакат рўйхатида 25 ўринни эгаллади. Сув танқислиги юқорилиги бўйича эса 27 мамлакат қаторида экан. Бу статистика нафақат ҳукуматимизни, тегишли вазирлик ва идораларни, балки ҳар бир фуқарони ташвишлантириши керак[4].

Дунё цивилизациясида жамиятнинг барқарор ривожланиши бевосита ишлаб чиқариш ресурслари, жумладан сув ресурслари билан таъминланиш ва улардан самарали фойдаланишга боғлиқдир. Ишлаб чиқариш ва сув истеъмоли ҳажмининг ортиши билан дунёдаги сув захиралари камайиб бормоқда. Тоза ичимлик суви истеъмолчиларга замонавий технологиялар ва мураккаб техник иншоотларни қўллаш орқали етказиб берилмоқда. Уларнинг ривож ва функциялаштирилиши маълум капитал ва жорий харажатларни талаб этади. Бундай шароитда сув табиатнинг табиий ва сунъий алмаштирувчиси

бўлмаган ноёб ресурси сифатида товар кўринишини олади.

Бошқарувнинг марказлаштирилган тизимида сув таъминоти корхоналари фаолияти бюджет маблағлари ҳисобига ташкил этилган. Бозор муносабатларига ўтиш натижасида бу манба бирдан камайди, бу эса ўз навбатида мазкур соҳа фаолиятининг нобарқарорлиги, материал-техник базанинг эскиришига олиб келди, анъанавий бошқарув методлари ўзининг номақбуллигини исботлади ва мазкур соҳа ривожининг ижтимоий-иқтисодий мақсад ҳамда вазифаларига мос келмай қолди. Уни бозор иқтисодиёти мос равишда ислоҳ қилиш осон кечмайди.

“Узоқ муддатли истиқболда ичимлик суви таъминоти тизимини ривожлантириш ва модернизациялаш бўйича комплекс чоратадбирлар ва мақсадли дастурларни амалга ошириш асосида республикамиз аҳолисини сифатли ичимлик суви билан таъминлаш ижтимоий сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.” [3]

Сув таъминоти ва канализация хизмати соҳасида коммунал хизмат кўрсатиш жараёни иштирокчилари ўртасидаги ташкилий-иқтисодий муносабатлар ўтиш даврида унитар корхона тарзида йўлга қўйилди, фондлар ва активлар мулк эгаси номидан хўжалик юритиш ҳуқуқлари асосида бошқарила бошланди. Бошқарувнинг бундай шакли бир қатор камчиликларга эга бўлиб, сувсоз корхоналари фаолияти самарадорлигида яққол кўрина бошлади. Тадбиркорлик субъекти сифатида улар кўрсатилаётган хизматлар бўйича ўз харажатларини камайтиришга интилдилар, давлат томонидан белгиланган ижти-

мойи ҳимоя тамойилларига мувофиқ сув таъминоти ва унинг сифатини таъминлаши лозим эди. Натижада сувсоз корхоналари жорий харажатларни қоплаш ва инфраструктурани ривожлантириш учун ўз ресурсларини йўналтиришига тўғри келди. Шунинг учун сув-канализация хизматлари бозорида турли мулк шакллари иштирокчилари ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйиш ҳамда рақобат бозорини шакллантириш зарурлиги юзага келди.

Сув таъминоти ва канализация хизмати соҳасидаги халқаро тажриба шуни кўрсатадики, соҳадаги давлат ва хусусий секторнинг ҳамкорлиги аҳолига кўрсатиладиган хизматлар сифати ҳамда соҳа фаолиятининг самарадорлигини ошишига хизмат қилади.

“...Шунинг учун 2019 йилдан бошлаб тармоқда давлат-хусусий шериклик бўйича инвесторлар билан ҳамкорликда ишлашни бошлаймиз”. [1]

“Аҳоли сонининг муттасил ортиб бориши, янги турар жой массивлари барпо этилиши, шаҳарлар ва аҳоли пунктларининг тобора кенгайиши энергия ва ресурсларни тежайдиган замонавий технологияларни фаол жорий этиш асосида сув олиш иншоотларини, сув қувурлари, насос станциялари, тақсимлаш узеллари ва водопровод тармоқларини модернизациялаш ва илдам ривожлантиришга йўналтирилган кафолатланган сув таъминоти тизимини тубдан яхшилаш бўйича амалий чоралар кўрилишини тақозо этмоқда” [2].

Охириги йилларда сув таъминоти корхоналари соҳасида сезиларли ўзгаришлар рўй берди: сув тарифлари хизматнинг реал қийматига яқинлаштирилди, шартномавий ҳуқуқий муносабатларнинг асоси шакллантирилди, бозор ва маъмурий бошқарув методларининг уйғунлигига эришиш имкониятлари қидирилмоқда. Ислохотларнинг бутун даври мобайнида қўлга киритилган натижа сув таъминоти ва канализация хизмати сифатини оширишнинг самарали усули сифатида сувсоз корхоналари бошқарувида марказлаштирилганлик даражасининг камайишига эришилганлигидир. Бироқ жавобгарликнинг миллий даражадан маҳаллий даражага берилиши истеъмолчилар учун кутилган самарани бермади, балки янги муаммоларни юзага келтирди. Маъмурий-худудий субъектлар сув таъминоти ва канализация тизимлари фаолиятини ташкил этиш учун етарли тажриба ва иқтисодий ресурсларга эга эмас эдилар. Ҳалигача сув таъминоти соҳаси ривожини

таъминлайдиган самарали худудий инвестицион-молиявий механизм шакллантирилмаганлигини ижобий баҳолаб бўлмайди.

Сув таъминоти ва канализация хизмати соҳасида бошқарув тизими сув таъминоти ва канализация хизматларини кўрсатувчи корхоналар, хизмат истеъмолчилари, хизматлар бозори элементларини ўз ичига олади. Мазкур элементларнинг ривожланиши сув таъминоти ва канализация хизмати соҳаси фаолияти самарадорлигини ошириш имконини беради.

Сув таъминоти ва канализация хизмати корхоналари фаолиятини тизим сифатидаги таҳлили шуни кўрсатадики, соҳа сувни олиш, тозалаш, етказиб бериш, ифлосланган сувларни йиғиш, уларни тозалаш иншоотларига етказиш ва сув ҳавзаларига тозаланган ҳолда қайтариш билан боғлиқ функцияларни бажарувчи ёпиқ тизим кўринишини олган.

Сув таъминоти ва канализация хизмати соҳасидаги ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг асосий мақсади бир томондан, сув таъминоти ва канализация хизматининг умумий фойдаланиш имконияти ва минимал қийматини таъминлаш, бошқа томондан, ушбу корхоналарнинг рентабелликка эришиши зарурлигидан иборат бўлган қарама-қаршиликлардан иборат. Бу қарама-қаршиликларнинг асосий сабаблари шундан иборатки, сув таъминоти ва канализация хизмати корхоналари маҳаллий даражада монополь ҳисобланади, бу эса уларга истеъмолчилар манфаатларини ҳисобга олмаслик, юқори тарифлар ўрнатиш ва паст сифатли хизматлар кўрсатиш имконини беради.

Сув таъминоти корхоналари мамлакатнинг муҳим стратегик, ҳаётни таъминловчи объектлари ҳисобланади. Сув таъминоти ва канализация хизматлари учун жавобгарликни марказлаштирмаслик ва уни тармоқ ёки шаҳар даражасида ўтказишга қаратилган сув таъминоти ва канализация тизимини ислоҳ қилиш ваколатлар ва мажбуриятларни аниқ чегаралашсиз, шунингдек тегишли ва ишончли маълумотларни ўз вақтида тақдим этмасдан амалга оширилади. Мавжуд бошқарув тизими мулкдорлар ва менежерларни самарадорликни оширишга интилишини рағбатлантирмайди ва самарадорликни ошириш натижасида тежалган маблағлардан оқилона фойдаланишга имкон бермайди. Сув таъминоти ва канализация тизимлари соҳасидаги муносабатлар иштирокчилари самарадорликни ошириш мақсадида инвестиция қи-

лиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва модернизация қилишдан манфаатдор эмас. Сув таъминоти ва канализация корхоналарида бошқарув ҳисоби ва таҳлил тизимларининг йўқлиги бошқарув самарадорлигининг пасайишига олиб келади.

Сув таъминоти ва канализация корхоналарида улар фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда бошқарув ҳисоби ва таҳлил жорий этиш бюджет маблағларини самарали сарфлаш ва улар томонидан қилинган харажатларни илмий асослашга йўналтирилган ахборот тизимини шакллантиришга имкон беради. Бу эса тариф сиёсатини шакллантириш ва зарурий фойда меъёрига эришиш орқали зарарсизлик режимига ўтишни таъминлайди. Бошқарув ҳисоби ва таҳлил метод ва усулларида фойдаланиш сувсоз корхоналари бошқарувчилари учун сифатли ахборотни шакллантиришга хизмат қилиши лозим.

Сув таъминоти ва канализация хизмати, умуман уй-жой коммунал хўжалигида юзага келган ҳолат ўз ижтимоий функцияларини марказлаштирилган бюджетдан молиялаштириш ҳисобига амалга оширган олдинги иқтисодий тизим билан боғлиқ ҳисобланади. Аҳолининг сув таъминоти ва канализация хизмати учун тўлови уларнинг реал қийматидан йироқ бўлган ва кўпроқ рамзий белги кўринишига эга бўлган. Бу хизматлар ҳажмининг асоссиз ошиб кетишига, тизимсиз фойдаланишга ва инфраструктуранинг паст самарадорлигига олиб келди.

Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналар мамлакатнинг муҳим стратегик объектлари ҳисобланади. Мавжуд бошқарув тизими мулкдорлар ва менежерларни самарадорликни оширишга интилишини рағбатлантирмайди ва самарадорликни ошириш натижасида тежалган маблағлардан оқилона фойдаланишга имкон бермайди. Сув таъминоти ва канализация тизимлари соҳасидаги муносабатлар иштирокчилари самарадорликни ошириш мақсадида инвестиция қилиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва модернизация қилишдан манфаатдор эмас. Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарда бошқарув ҳисоби ва таҳлил тизимларининг йўқлиги бошқарув самарадорлигининг пасайишига олиб келади.

Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарида улар фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга

олган ҳолда бошқарув ҳисоби ва таҳлил жорий этиш бюджет маблағларини самарали сарфлаш ва улар томонидан қилинган харажатларни илмий асослашга йўналтирилган ахборот тизимини шакллантиришга имкон беради. Бу эса тариф сиёсатини шакллантириш ва зарурий фойда меъёрига эришиш орқали зарарсизлик режимига ўтишни таъминлайди. Бошқарув ҳисоби ва таҳлил метод ва усулларида фойдаланиш сув таъминоти корхоналари бошқарувчилари учун сифатли ахборотни шакллантиришга хизмат қилиши лозим.

Бошқарув ҳисоби зарурий ахборотни мунтазам яратиш, жамғариш, таснифлаш ва умумлаштиришни таъминлайдиган бухгалтерия ҳисоби тизимининг бир қисми ҳисобланади. Унда корхонанинг ички ҳисоботи учун ресурслар ҳолати ва динамикаси, жорий, молиявий ва инвестицион фаолияти натижалари ҳақидаги режа, ҳақиқий ва аналитик ахборотлар умумлаштирилади ҳамда бошқаруving турли даражаларида қарорлар қабул қилинади. Бошқарув ҳисоби бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарурий ахборотни шакллантирар экан, бошқарув таҳлили ушбу ахборотни баҳолаш ва самарали бошқарув қарорини ишлаб чиқиш имконини беради.

Шунинг учун сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарда даромадлар ва харажатлар, истеъмолчилар гуруҳи бўйича тушум, харажатларни тузилмавий бирликлар, объектлар ва географик районлар бўйича ахборотларни батафсил шакллантиришга асосланган бошқарув ҳисобини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарда уларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда бошқарув ҳисобини бир неча босқичларда амалга ошириш мумкин.

Биринчи босқичда жорий фаолиятни режалаштириш ва иш жараёнларини аниқланади. Бу фаолиятнинг асосий турлари, асосий ижрочилари, яъни субъектларини аниқлаш имконини беради.

Иккинчи босқичда мавжуд ахборот тизимини таҳлил қилиш ишлари амалга оширилади. Бундан асосий мақсад бошқарув ҳисобини сифатли ахборот билан таъминлашдир. Сув таъминоти корхонаси мавжуд ахборот тизимини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, у жуда кўп ахборотларни ўз ичига олади, уларнинг бир тизимга солинмаганлиги

сабабли оператив таҳлил учун аҳамияти юқори эмас.

Учинчи босқичда бошқарув ахбороти-га қўйиладиган талаблар ўрганилади. Бунда жорий фаолиятнинг молиявий, номолиявий, миқдор ва сифат кўрсаткичларига аҳамият қаратилади. Шунингдек бошқарув ҳисоби доирасида бошқарув маълумотларини таҳлил учун тайёрлаш мақсадида самарадорлик кўрсаткичлари ҳам ўрганилади.

Тўртинчи босқич зарур ахборот тизимини яратиш ҳисобланади. Бундай вазиятда мақсадли равишда жавобгарлик марказини белгилаш лозим. Бўлимларнинг барчасида жараёнлар ҳисоби масъул шахслар томонидан юритилади. Масъул шахслар бўлимлар бошлиқлари ва материал-жавобгар шахслар ҳисобланади.

Бешинчи босқичда бошқарув ҳисоботи тизими ишлаб чиқилади. Бундан мақсад сув таъминоти корхоналари раҳбариятини самарали бошқарув қарорларини қабул қилиш учун сифатли ахборот билан таъминлашдир. Бундай бошқарув ҳисоботлари қаторига ойлик бухгалтерия баланси, ойлик даромадлар тўғрисида ҳисобот, жорий фаолият бўйича ойлик ёки чораклик фойда ва зарар тўғрисида ҳисобот, ойлик пул маблағлари ҳаракати тўғрисида ҳисобот, ойлик сув таъминоти тўғрисида ҳисобот, ойлик канализация хизмати тўғрисида ҳисобот, ойлик дебиторлик мажбуриятлари тўғрисида ҳисоботлар киради. Бошқарув ҳисоботлари сувсоз корхоналари раҳбарияти талабларига мувофиқ турлича расмийлаштирилиши мумкин. Бироқ улар катта ҳажмга эга бўлмаслиги, шу билан бирга тушуниш ва ахборот учун қулай бўлиши лозим.

Олтинчи босқичда сув таъминоти корхоналари ички ишлаб чиқариш таҳлили амалга оширилади. Сув таъминоти корхоналарида бошқарув таҳлили тизимини яратишнинг асосий вазифаси бошқарув ҳисоботлари асосида корхона молия-хўжалик фаолиятини баҳолаш ва ўрганилаётган корхона фаолиятидаги камчиликларни аниқлаш ва бартараф этиш ҳисобланади.

Еттинчи босқич бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёни амалга оширилади.

Шунингдек сув таъминоти корхоналари фаолиятини режалаштириш жараёнида шунингдек шуни назарда тутиш лозимки, меъёрларнинг мураккаблаштирилиши иқтисодий ўсишнинг пасайишига олиб келади. Шу

билан бирга ҳар қандай сусткашлик келгусида сувнинг сифатига таъсир этади.

Сув таъминоти ва канализация корхоналарида бошқарув ҳисобини йўлга қўйиш бўйича қуйидагиларни амалга ошириш лозим деб ўйлаймиз:

1. Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналар молиявий-хўжалик фаолияти амалдаги бухгалтерия ҳисоби тизими томонидан тақдим этилган молиявий ҳисоботлар кўрсаткичларини шакллантиришга йўналтирилган ахборот асосида қабул қилинган бошқарув қарорларига боғлиқ. Жорий бошқарув қарорлари самарадорлигини ошириш жорий бизнес жараёнларнинг ҳақиқий ва кутилаётган ҳолати ҳақидаги ахборотдан фойдаланиш билан таъминланади.

2. Бозор муносабатлари шароитида сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарда тарифларни шакллантиришни такомиллаштириш зарур. Тарифларни шакллантиришнинг асосий йўналишлари сув таъминоти ва канализация хизматларини кўрсатишда харажатларни калькуляциялаштиришнинг замонавий методларини қўллашдир.

3. Бошқарув ҳисобини жорий этишда сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарни бошқариш тизими ва ишлаб чиқариш жараёнининг тармоқ хусусиятлари, хизматлар таннархини шакллантирувчи харажатлар турлари, сувсоз корхоналарининг ташкилий структураси, самарали бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарур ахборотнинг мавжудлиги, бошқарув даражалари ўртасида ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг тақсимланганлиги каби омилларни инобатга олиш лозим.

4. Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналар жорий фаолияти кўрсаткичларини режалаштириш бошқарув ҳисоби доирасида бюджетлаштириш тизимини жорий этишни тақозо этади. Яъни бундай бюджетлаштириш операцион ва молиявий бюджетни қамраб олади.

Бошқарув ҳисоби бошқарув қарорларини қабул қилиш учун зарур бўлган ахборотни шакллантиргани боис бошқарув таҳлили ушбу ахборотни баҳолаш ва энг самарали бошқарув қарорларини ишлаб чиқишга кўмаклашади. Бошқарув таҳлили иқтисодий таҳлилнинг алоҳида тармоғи ҳисобланади, у орқали ички ресурслар ҳамда ўтган, жорий ва келгуси фаолиятига йўналтирилган имконияти

таҳлили амалга оширилади. Маҳаллий ва хорижий олимлар тадқиқотлари кўрсатадики, бошқарув ҳисоби ва бошқарув таҳлили универсалдир, ташкилий-ҳуқуқий шакли ва фаолият хусусиятидан қатъий назар барча корхоналарда қўлланилиши мумкин. Зеро у даромадлар ва харажатларни акс эттирувчи бир хил кўрсаткичларни таҳлил этади.

Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналар бухгалтерия ҳисоби жорий тизимининг таҳлили шуни кўрсатадики, у корхона фаолияти иқтисодий самарадорлигига оид бошқарув жараёнини зарурий ахборот билан таъминлаш имконига эга эмас. Жумладан, маҳсулот (иш, хизматлар) ишлаб чиқариш харажатлари оператив ҳисобини ташкил этишдаги камчиликларнинг натижасида харажатлар бўйича ички ҳисоботлар ўз вақтида тузилмайди ва ҳақиқатдаги маълумотлардан анча йироқ бўлиши кузатилади. Счетлар режасида харажатлар ҳисобини иқтисодий элементлари бўйича юритиш ва муайян операцияларни ҳисобга олиш учун қўшимча счетлар бўлишига қарамаздан, унитар корхоналар замонавий иқтисодий талабларини ҳисобга олмайди. Харажатлар таҳлилининг амалдаги методикаси қилинган харажатларнинг мақсадга мувофиқлиги ҳақида оптимал қарор қабул қилиш имкониятини бермайди, яъни корхона ресурсларидан самарали фойдаланишни иқтисодий асослашнинг имкони йўқ. Шунинг учун сув таъминоти ва канализация тизимини кўрсатувчи корхоналарда корхоналарида даромадлар ва харажатлар, истеъмолчилар гуруҳи бўйича тушум, харажатларни тузилмавий бирликлар, объектлар ва географик районлар бўйича ахборотларни батафсил шакллантиришга асосланган бошқарув ҳисобини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Сув таъминоти ва канализация хизматини кўрсатувчи корхоналарда бошқарув амалиётини ўрганиш шуни кўрсатадики, бошқарув таҳлилини қўллаш чекланган. Бу бошқарув қарорларининг самарасизлигига олиб келади. Шунинг учун таҳлил метод ва усуллари ривожлантиришга йўналтирилган бошқарув таҳлилининг такомиллаштирилиши, молиявий ва номолиявий кўрсаткичлар таҳлили жараёнида замонавий информатсион технологияларнинг қўлланилиши бошқарув жараёни самарадорлигини ошириш учун бошқарув ахборотини шаклланиши имконини яратади.

Ҳисобнинг халқаро тажрибалари, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари, бошқарув ҳисоби ва таҳлилнинг янги усуллари қўллаш доирасини кенгайтириш давлатнинг ушбу тармоқ корхоналари иқтисодий фаолиятини яхшиланишига ҳисса қўшади. Бироқ бундай тажриба ва новацияларни сув ресурсларини қайта ишловчи корхоналар фаолияти хусусиятларини ҳисобга олмасдан амалга ошириб бўлмайди.

Корхонанинг жорий фаолияти муваффақиятли амалга оширилсагина, молиявий ва инвестицион фаолиятининг самарасини қўлга киритиш мумкин. Айнан жорий фаолият фойданинг асосий манбаси ҳисобланади ва корхона фаолияти самарадорлигини ошириш омилларини юзага келишига туртки бўлиши лозим. Сув таъминоти ва канализация корхоналари жорий фаолиятининг хусусияти шундаки, улар сув таъминоти ва канализация хизматларини кўрсатадилар.

Кўрсаткичларни молиявий на номолиявий гуруҳларга ажратиш бошқарув таҳлили учун асосий ахборот ҳисобланади. Бундан ташқари, жорий фаолиятдаги бизнес жараёнларни аниқлаш орқали сув таъминоти ва канализация хизмати корхоналари фаолиятининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўзига хос молиявий ва номолиявий кўрсаткичларни белгилаш жорий фаолият объектларини шакллантириш имконини беради.

Сув таъминоти корхоналарида бошқарув таҳлилини ўтказиш мураккаб масала ҳисобланади. Мураккабликлар бир неча омиллар билан боғлиқ: корхонада ички таҳлил хизмати мавжуд эмас, керакли ахборотлар шакллантирилмайди, корхона раҳбарияти томонидан бошқарув таҳлилини ўтказиш заруриятининг йўқлиги. Таҳлил доирасида молиявий барқарорлик тўғрисидаги маълумотлар, аҳолининг қарздорлиги динамикаси, аҳоли пунктларида ишлаб чиқариш ҳажми каби ахборотларни тайёрланишини кузатиш мумкин. Асосий эътибор молиявий ва солиқ ҳисоботларининг тайёрланиши ҳамда тарифларни оширишга аризаларни асослаш учун молиявий ахборотларни шакллантиришга қаратилади.

Бу муаммоларнинг ҳал этилиши сув таъминоти корхоналари амалиётига бошқарув ҳисоби тизими ва бюджетлаштириш тизимини киритиш ҳисобланади. Булар ўз навбатида бошқарув таҳлили заруриятини келтириб чиқаради ва сувсоз корхоналарида мавжуд иқтисодий таҳлил инструментлари-

ни кенгайтиришга олиб келади. Жорий фаолият таҳлили замонавий методларини тадқиқ этиш шуни кўрсатадики, сувсоз корхоналарида бошқарув ҳисоби тизимини йўлга қўйилиши замонавий компьютер дастурлари

асосида таннархнинг омили таҳлилини қўлаш, самарадорлик кўрсаткичлари, даромадлар, дебиторлик мажбуриятлари таҳлилини олиб боришни тақозо этади.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2018. <http://parliament.gov.uz>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2017-2021 йилларда ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини комплекс ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш дастури тўғрисида"ги 2017 йил 20 апрельдаги ПҚ-2910-сон Қарори. "Халқ сўзи" газетасининг 2017 йил 22 апрелдаги 80 (6774)-сон.
3. "2017-2021 йилларда ер ости сувлари захираларидан оқилона фойдаланишни назорат қилиш ва ҳисобга олишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида". Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 4 майдаги ПҚ-2954-сон Қарори.
4. "Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш қачон талаб даражасига чикади?". Уй-жой коммунал хизмат кўрсатиш вазири билан суҳбат. "Халқ сўзи" газетаси. 2019 йил 14 ноябрь, №236 сон.
5. З.Ғофуров. Табиатни муҳофаза қилишнинг маънавий ва ҳуқуқий асослари. Тошкент – 2007.
6. International Water Management Institute (2010). Water Figures: Newsletter of the International water Management Institute (IWM). Special Issue. - 28 p.

АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ ВА АУДИТИ БИЛАН БОҒЛИҚ МУАММОЛАР, УЛАРНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРГА МУВОФИҚ ЕЧИМЛАРИ

**Рахимова Гузалбегим Муродовна –
Термиз давлат университети**

Аннотация: Ушбу мақолада асосий воситаларнинг ҳисоби ва аудитини ўтказиш билан боғлиқ муаммолар ўрганилиб, уларни халқаро стандартларга мувофиқ ечиш йўллари тадқиқ этилган. Асосий воситаларни тан олишнинг мезонлари ва хусусиятлари кўриб чиқилган. 16-сонли "Асосий воситалар" номли бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти тамойиллари ва талаблари баён қилинган.

Калит сўзлар: асосий воситалар, моддий активлар, ҳисоб, аудит, амортизация, инвентаризация, халқаро стандартлар.

Аннотация: В работе рассмотрены проблемы учета основных средств и методика проведения аудита основных средств согласно Международным стандартам. Рассмотрены критерии и особенности признания основных средств. Изложены принципы и требования МСФО 16 «Основные средства». Раскрыты варианты решения проблем в соответствии с международными стандартами.

Ключевые слова: учет, аудит, основные средства, материальные активы, амортизация, инвентаризация, Международные стандарты.

Abstract: The problems of fixed assets and a technique of audit of fixed assets in accordance with international standards were considered in the article. Review of regulatory framework of accounting and audit of fixed assets was conducted. Fixed assets' criteria and features of recognition have been considered. The principles and requirements IAS 16 «Fixed Assets» were outlined in article. The solutions in accordance of problems were revealed under international standards.

Keywords: accounting, auditing, fixed assets, tangible assets, depreciation, inventory, international standards.

Кириш. Замонавий бозор иқтисодиёти корхоналари янги ускуналар ва технологияларни жорий этишга ундайди ҳамда янги моддий, молиявий воситалар ва механизмлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтирмоқда. Мавзу доирасида кейинги излашларни талаб қиладиган муаммолар қаторига турли манбалардан олинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматини аниқлаш ҳамда тугатиш ва қайта баҳоланган қийматни аниқлашни киритиш мумкин.

Сўнгги тадқиқотлар ва нашрларнинг таҳлили. Халқаро стандартларга мувофиқ, асосий воситаларнинг бухгалтерия ҳисоби ва аудитига оид муаммоларнинг баъзи назарий, ташкилий ва методологик жиҳатлари хорижлик иқтисодчи олимлардан: Э.А.Аренс, К.Дру-

ри, В.П.Суйц, А.Д.Шеремет[1] ҳамда республикамик иқтисодчи олимларидан: Р.Д.Дусмуратов, Ш.И.Илхамов, И.Н.Исманов, А.А.Каримов, А.Х.Пардаев, М.Қ.Пардаев, М.М.Тулаходжаева, К.Б.Уразов, И.Н.Қўзиев[2] илмий тадқиқот, ўқув-услубий ишларида тадқиқ этилган. Ушбу мавзуда кўплаб тадқиқотлар ўтказилишига қарамай, республикамик корхоналари учун асосий воситаларни тан олиш, ҳисобга олиш ва аудитдан ўтказиш услубларини халқаро стандартларга мувофиқ ташкил қилиш масаласи жуда долзарбдир.

16-сонли "Асосий воситалар" номли бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти мақсади асосий воситаларнинг бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқ таҳлил қилиш,